

МАНДРІВКА НА ОСТРОВИ ВІДЧАЮ

Ніби велетенська колиска, розгойдувався збурений вітром Індійський океан.

Корабель наш прямував на південь, до сорокових ревучих широт.

Благословен час, коли з далини першим угадуєш ледь вловимі обриси землі! Тоді оживають в тобі і дух великого Колумба, й дерзновенність Магеллана.

— Поглянь, поглянь, Магеллане, перед нами або незвідані землі, або міраж — на воді тінь якогось велетенського птаха! — заволав матрос Анукін, мій напарник по вахтах, вбігши до ходової рубки з містка.

Мені було не до його міражів. Я стояв на вахті, судно не слухалось керма, і я будь-що намагався вирівняти курс.

Штормовий вітер щосили гатив у правий борт, настирливо зносив нас на схід.

— Нелегко тобі,— в'їдливо кинув Анукін. Свою годину за штурвалом він уже відстояв і, отже, міг жартувати.

Але мені справді було нелегко. Налягаючи на штурвал, я перекладав його праворуч із запасом на п'ять-вісім градусів. Розрахунок такий: коли хвиля вдарить у борт, судно круто відхилиться ліворуч, лягаючи на потрібний курс.

Ця моя власна вигадка і хитрість, яку я повів з вітрами, рятували від неминучого відхилення на схід.

Як здавалося, ми просувались за наміченим маршрутом. Та коли в кінці вахти штурман, враховуючи поправку на знос течіями, визначив місцеперебування судна, куди воно дісталось за чотири години, виявилось: ми не там, де треба. Покази самописця курсографа теж свідчили не на мою користь: на паперовій стрічці лежала не пряма лінія — графічне позначення курсу, а якісь "п'яні" зигзаги.

Це означало: ми пройшли, петляючи, зайвий десяток миль.

— Це не плавання!

— А що? — поцікавивсь Анукін.

— Я вас не запитую, що! — сердито відповів штурман. І, вже повчально, як це умів робити тільки він, додав: — Раджу подумати про свою "діяльність". Вам теж, — зиркнув він на мене, залишаючи ходову рубку.

От що вийшло з моєї ініціативи.

Ми були знищені, розбиті, "діяльність" наша як стернових зведена нанівець... Потім цей поголос піде по судну, неодмінно "на килим" викличе кеп; прочуханка на зборах; переведуть у робочу бригаду і ще сила-силен-на інших неприємностей — о жах!

А втім, хоч штурмана ми й недолюблюємо (до речі, як і він нас), все ж він має рацію: над своєю "діяльністю" нам слід замислитись. Та не зараз — нічна вахта висотала всі сили і втома брала своє.

Я вийшов на палубу. Була п'ята година ранку. Небо розгублювало останні зорі, і вони помітно танули в сіруватій імлі, як тануть на весняному ставку уламки запізнитої криги.

Я глянув у той бік, де, за свідченням Ану-кіна, мав бути міраж. Там справді щось чорніло. А коли роздивився краще, побачив обриси суходолу.

То був Амстердам — острів, до якого ми прямували.

Що за береги, хто там живе — ніхто з нас не знав. Лоцїї теж майже нічого не повідомляли. Справді-бо, що може сказати таке: "За свідченням 1880 року, висадитися на берег можна на відстані близько півтори милі на південь од мису Хоскан... Колір води відрізняється від навколишнього забарвлення океану; це дає підставу припускати наявність підводної небезпеки".

Інші повідомлення були ще старіші — за... 1853 рік!

Звичайно, протягом століття згадані береги могли не тільки зсунутися, а й зовсім зникнути з лиця землі.

Ось чому, поки не розвіднилося, наближатись до берегів не наважувались, а лягли у дрейф на схід від острова, де глибше.

Сон після вахти — падіння в прірву: з гармати стріляй — не прокинешся.

Я не міг більше стояти на палубі, хоча й кортіло побачити, як причалюватимемо,— і спустився в каюту перепочити.

Мене розбудив галас у коридорі. Прочинивши двері, хотів утихомирити крикунів, та у відповідь почув:

— Пожежником тобі бути, а не моряком! Проспав усе царство небесне.

Голос старшого матроса Володимира Петраченка.

— Коли хочеш,— кинув він,— збирайся! Перша партія вже висадилась. За кілька хвилин вирушає друга.

В ілюмінаторі бовваніла гора з волохатою шапкою попелястих хмар.

Не роздумуючи, я хутко натягнув тільник, робу, кирзові чоботи — про парадну форму, як це належить під час висадки у зарубіжних портах, нічого було й думати: хлопці мене підганяли.

Анукін швендяв на спардеку — бадьорий, збуджений, з хитруватою посмішкою на круглому, як рятувальне коло, обличчі.

— Ти що? — поцікавивсь я.

Він узяв мене під руку і одвів у куток, подалі від людей.

Забубонів змовницьки, скоромовкою, з якої я нічого не второпав.

— Слухай! Дві нічні ваhti — і таємниця в твоїх руках.

На стоянці та в портах тривалість ваht не по чотири години через вісім, як під час плавання, а по вісім годин підряд. Ще півбіди, коли стояти вдень, а от з нуля до восьмої ранку — мука. Цієї ваhti боїться кожен. Під різними приводами від неї ухиляється, підсовуючи іншим.

От Анатолій і мудрує тепер.

— Бачиш, голубе, — вислухавши, мовив я.— Кота в мішку купувати не збираюсь. Говори, що там у тебе!

Він розповів — воно таки було варте двох нічних ваht!..

Підпливаючи до островів, ми заздалегідь намагалися дізнатися, що воно за землі. У корабельній бібліотеці — сотні томів, різні географічні довідники, атласи — вибирай, читай, розшукуй потрібне. Цей же острів був для нас несподіванкою — заходити сюди не передбачалось. І якби навіть хтось із нас і шукав книг про Амстердам та Сея-Поль, їх, мабуть, не знайшов би — про ці землі писали мало.

Але пам'ять Анукіна здатна на дивовижне. З-поміж хаосу пригод, якими забита його голова,— бо читав він запоем,— треба ж було, щоб цей епізод врізався так чітко.

— Якщо мені не зраджує пам'ять,— Анукін підняв вказівний палець,— рівно сто років тому, 6 грудня 1864 року, корабель "Дункан" з пасажирами на борту, серед яких була і прекрасна Мері, шукаючи капітана Гранта, відвідав ці острови. Ну, я не торкатимусь окремих пригод, що трапилися на Амстердамі з тією славною експедицією,— про них яскраво розповів добродій Жюль Верн. Скалку тільки, що жюльвернівського Паганеля неабияк зацікавила острівна природа.

З-за пазухи Анукін витяг товстий, густо списаний зошит і зачитану, без початку й кінця книгу — нотатки про острови Індійського океану.

Збираючись у рейс, Анатолій не один вечір просидів у бібліотеці. Ну, а книга... То був роман "Діти капітана Гранта".

Розгорнувши його, ми прочитали розділ "Амстердамські острови": "...лежать під 37°47' південної широти і 24° західної довготи; високий конус головного острова групи в ясну погоду видно на відстані майже десяти миль".

— Слід зауважити і внести ясність,— вів далі Анатолій.— Оскільки Жюль Верн, кажуть, рідко залишав кабінет і вирушав у мандри, то і в його твори часом вкрадалися неточності. Приміром, він називає широту і довготу Амстердаму. Але наш штурман стверджує: це помилка! Острів

лежить на 37°51' південної широти, 77°32' східної довготи. І неозброєному оку відкривається не на відстані десяти миль, а майже в п'ять разів далі. З ним, із штурманом, я цілком згоден.

"Діти капітана Гранта"... Якщо колись ми були тільки читачами захоплюючого роману, то нині стали ніби його дійовими особами.

Земля!

Капітан — на містку, ми, матроси, в повній готовності — очікуємо.

— Надіти рятувальні пояси! Другій групі — на шлюпку.

Висадка — екзамен, який показує, на що здатний моряк, перевірка його спритності.

Ось чому капітан десять разів може пробачити нам окремі помилки в роботі, допущені, коли судно стоїть в порту, і найсуворіше карає за них під час плавання. Тут діє принцип перевіреної багаторічним досвідом мудрості: необачність — і трагічна розплата. З водою жарти кепські.

Ми знаємо про це, і тому на роботу нашу ніяких нарікань. Палубна команда, сказав старпом, вірець для всього екіпажу.

— Відчалюй!

Мотор заторохтів, лишивши над водою кучері диму. Здригнувся човен. Забурунилась вода.

Берег насувався громаддям гір. Для нас він — приємний довгожданий відпочинок.

На пірсі — кремезні, оброслі, як печерні люди, бородані. Викрикуючи щось незрозуміле, махають кашкетами, показують, де краще причалити.

Прибій вал за валом наздоганяє човна, силкуючись перекинути. Ми й так з ніг до голови мокрі. Обабіч — на хвилях гойдаються водорості, обплутують шлюпку, намотуються на гвинт.

Нарешті, берег, і ми потрапляємо в обійми.

— Камрад! — лунає звідусюди.

Остров'яни сміються й плачуть, плачуть від радощів — за довгі місяці перебування тут їм пощастило зустріти людей: через примхливу погоду, що міняється кілька разів на день, і через відсутність надійного місця висадки острів цілий рік відрізаний від світу.

Аборигени? Щось несхоже. Обличчя європейців, мова, здається, французька. Так, ці самітники — їх чотирнадцять чоловік — французи, метеорологи тутешньої станції. Крім неї, на острові нічого й нікого більше немає.

Дехто з нас, зокрема біолог Пастернак, розуміє по-французькому. Отже, спільну мову знайдено.

Капітан вибрав місце висадки вдало — північно-східне закінчення острова — мис Хос-кен. Його сплюснуті, розсипані праворуч скелі прикрили нас від північного вітру. Хвилі, натикаючись на кам'яний бар'єр, розбивалися, і до берега долинали тільки їх притихле відгоміння...

У невеликій бухті, куди дістались,— вузький, зроблений нашвидкуруч і з боків порослий слизькими водоростями пірс. Та якір кинули далеко од берега, на глибині,— хоч і ця стоянка також тимчасова й ненадійна: стрімкі прибережні течії намагаються розвернути судно бортом до вітру.

З берега видно, як воно від кожного пориву сіпається, хитається з боку на бік.

Наша експедиція розділилась на дві групи: одні, озброївшись банками і марлевими хватками, подалися в бухту ловити жуків і водяних бліх.

Петраченко, Аиукін і я пішли до підніжжя гір.

Перескакуючи утворені внаслідок землетрусу щілини, наблизились до пагорбів Ант-рекасто.

Увесь острів покритий горами. Висота окремих — майже півкілометра, і над ними висить хмарна завіса. Але тут, де ми йдемо, гори не високі, а рівнина всяна гострими, як лезо ножа, складками — здається, хвилі за-бурунилися та й скам'яніли навечно. Геологи розповіли: так на Амстердамі виступають з-під ґрунту корінні породи землі.

Рухатись можна тільки перескакуючи з гребеня на гребінь цього мертвого кам'яного моря. Хибний крок — і гранітні леза ранять ноги. Руки в подряпинах, закривавлені.

З-їїд ніг, зненацька заскочені, вистрибують здоровенні руді коти. І, кинувшись урозтіч, зникають за скелями.

Колись безневинні домашні тварини, символ сімейного затишку, завезені на ці безлюдні острови мореплавцями, здичавіли і стали справжніми тиграми, од яких перепадає і людині.

Здаля острів здавався зеленим, та рослинність тут хирява: тридцять восьма паралель, дихання Антарктиди, середньомісячна температура — плюс десять градусів.

Зрідка стеляться в міжгір'ї приземкуваті, як північний кедрач, кущики. Де-не-де гойдаються вибілені, злинялі на вітрі пасма травиці.

Необжита, сувора земля... Сюди рідко хто заглядає — коли-не-коли припливуть китобої, що йдуть з промислу, чи мисливці на тюленів.

Острів — далеко від морських доріг. У минулі століття, коли кораблі, що йшли з Європи в країни Сходу, огинали Африку,— Амстердам і Сен-Поль були ще на видноті. Скільки морських волоцюг, зазнавши катастрофи, знайшли тут пристановище і могилу!

Про один такий епізод нам розповіли на острові.

...Капітан Якобсон був посланцем самого пекла. Матроси не даром говорили, що він продав душу дияволу.

Майже рік не бачили вони землі. Якщо пожадливість притаманна багатьом власникам-промисловцям, то про Якобсона молена сказати, що жадоба й жорстокість становили смисл його нікчемного життя.

Про це найкраще могли розказати нещасні, ошукані обіцянками матроси, завербовані на борт цього жахливого корабля.

І хоч оповіді про галери відійшли в минуле, а невольницькі базари існували лише десь у Центральній Африці, все ж тут, під носом освічених монархів, корабель Якобсона — "Фурія" — був плавучою пасткою рабів. Тільки смерть або щаслива нагода могли покласти край їхнім мукам! Купка жорстоких негідників як хотіла знущалася з ошуканих людей...

Та всьому є кінець. Настав він і терпінню команди китобійця. Матроси підняли бунт. Вирішили поквитатися з капітаном. Але знайшовся зрадник. Змову було викрито, над бунтарями вчинили розправу.

Кількох матросів Якобсон розстріляв на місці, решту, скрутивши руки, замкнув у темному смердючому трюмі, щоб, повернувшись на батьківщину, віддати під суд.

Та найжорстокіше розправився він з ватажками бунту. Залишивши їм кілька літрів прісної води і трохи харчів, безжальний англієць висадив нещасних серед океану на непридатному для плавання човні.

Як вони дісталися берега — то ціла історія. Щілини у днищі човна, крізь які просочувалась вода, законопачували ганчір'ям. Голодували, терпіли від холоду, змагалися із штормами. Двоє з них так і не побачили берега, а один дістався до Амстердаму.

На той час острів був незаселений, і мореплавець став його господарем. Але що багатство—ці угіддя, на яких паслися череди корів, затоки, повні риби, бухти, де кишіли тюлені, та інша морська звірина,— коли знаєш, що ніколи не ступиш на отчу землю!

Через п'ятнадцять років, коли, повертаючись із промислу, до острова дісталась китобійна шхуїа, неподалік причалу, на місці теперішньої метеостанції, моряки побачили складену з брил вулканічної породи хатину. Вона була схожа на житло первісної людини: базальтова брила правила за стіл. Гостроноса, витесана з каменя сокира, скребло, ніж. З перламутрових скалок, а також із риб'ячих кісток робінзон майстрував і гачки.

І хоч руки його ще донедавна справно ладнали все необхідне для існування, сам остров'янин втратив людську подобу.

Густа, скуйовджена щетина вкривала худе обличчя. Очі погасли, та часом в них спалахували звіряча лютість чи страх.

Коли до нього заговорили, він кинувся тікати. Його спіймали. Штурман, котрий знався на медицині, не міг поручитися, що доставить

нешасного до материка живим: надто глибоко пустила своє згубне коріння фізична і душевна недуга.

За кілька днів до приходу шхуни в африканський Порт-Елізабет матрос помер.

Так трагічно скінчилася одна з робінзонад острова Амстердам.

Жюль Берн, якого цікавили подібні пригоди, знав і про далекі, загублені у водах Індійського океану, острови. Немарно свого Пага-неля та його попутників він висадив саме на цей суходіл — Амстердам, історія якого так рясніє фантастичними пригодами.

Нас попередили бути обережними, оскільки на острові чимало утворених під час землетрусів тріщин.

Відвідавши мис Антрекасто — гострошпи-лі, скелясті завали,— ми йшли до підніжжя розташованої в центрі острова гори.

Петраченко поранив ногу і з півдороги повернувся назад. Ми з Анукіним лишились удвох.

З гори відкривалась широка панорама: праворуч розлогі міжгір'я, попереду — голубінь океану. Пахла прив'яла трава. Вітер доносив гомін прибою. Од висоти дзвеніло у вухах, паморочилась голова.

Спочатку я йшов з Анатолієм поруч, потім відстав, збираючи якісь непримітні, по-жухлі квіти. І тільки хотів було його наздогнати, як мій друг раптом зник.

Місце було рівне, де ж йому дітися? Не міг він провалитись крізь землю!

— Де ти? — гукнув я. Голос долинув, як із безодні:

— Тут, під землею!

Я поспішив на крик. У широчезній щілині, на кількадеметровій глибині сидів Анукін. Обличчя — запилючене, тільки зуби біліють.

— Дострибався,— дорікнув я— Радив же повернутись.

— Слабаки повертаються з півдороги, відважні гинуть,— відповів мені він словами Паганеля.

— Ну, годі, вилазь, пора на судно.

— Як — вилазь! Пробував. Схили осуваються. Фініш! Отут, в земній безодні, і закінчиться мій шлях.

Я побіг в будиночок метеостанції. Приніс вірьовку. Прив'язавши її за валун, другий кінець подав Анукіну. Горе-мандрівник, схопившись за нього, вибрався з ями.

Я знав: довідається капітан — лиха не обберешся і догани Анукіну не минути. Тому пообіцяв тримати язик за зубами.

А незабаром ми повернулись на судно, і воно попрямувало до Сен-Поля.

...Привіт тобі, безлюдний острівце!

Циклон, про який повідомляли синоптики, обійшов нас стороною, відхилився далеко на північ. Наш же курс — на південь.

Уже кілька разів проривались ми до сорокової паралелі. Геологи хотіли простежити

розгалуження підводних хребтів. Проте хвилювання і брижі не дали змоги зупинитися, і ми ні з чим поверталися назад. Цей район взагалі небезпечний: трапляється, що айсберги запливають навіть вище Амстердамських островів.

Одначе до Сен-Поля дісталися ми щасливо.

Судно заякорили за кілька миль од берега. Група геологів і природознавців усе сидить у човні. Володя Петраченко, який під час кожної висадки за стернового, десь затримується. Його, чую, гукають.

Це мене і виручило. Спішно домовившись із Анукіним, щоб постояв за мене вахту, я сплигнув у човен.

Човен здригнувся, ніби днище наштовхнулося на риф. Могло бути й таке, бо підходів до острова ми не знали. Але причина поштовху з'ясувалась. Ліворуч од шлюпки, мов привид, витнуло морду якесь страховисько. Паща бегемота, спина вигорблена, широка. Петраченко різко повернув праворуч, потім ліг на попередній курс. Це й врятувало від нової зустрічі з небезпечним морським чудовиськом.

То був морський слон. На Сен-Полі вони не водяться, але інколи запливають сюди з півдня.

Морські слони чатували на нас і при вході до бухти: обабіч човна за кілька метрів з води витикалися їхні страшні морди.

Вузький прохід між невисокими кам'яними бар'єрами вів до затишної бухти. Нас ніхто не стрічав. Навколо ніяких ознак життя.

В океані чимало суходолів вулканічного походження. Але цей — особливий. Якщо інші утворилися внаслідок тривалого вулканічного виверження, то Сен-Поль — дітище однієї миті. Колись давно вибухнув вулкан та й скам'янів над водою. Ото і є Сен-Поль.

Хто його першим відкрив — невідомо, хоча згадки про Сен-Поль є в лоціях ще шістнадцятого століття.

З європейців першим причалив сюди 1696 року мореплавець ван Фламінго. Відтоді цей суходіл часто відвідували рибалки. В середині дев'ятнадцятого століття тут оселилося кілька мисливців. Але скоро залишили непривітні береги.

Французький вчений Обер, котрий написав про Сен-Поль книжку, назвав його островом Відчаю.

На всьому тут тавро велетенського поштовху й руйнації: схили круті, прямовисні, утворені скидами вулканічної лави й граніту. Над кількакілометровою кам'яною пасткою, мов складені в штабелі дошки, нависає гранітне — то чорне, як антрацит, то криваво-червоне — громаддя виверженої породи.

Лоції застерігали: з крутих берегів можуть відколюватися небезпечні кам'яні уламки; на якір ставати не рекомендується. Сама бухта — не що інше, як зруйнований кратер вулкана, заповнений водою.

Ми з Петраченком, поминувши урвище, попали в невеликий вибалок.

Кущиста трава, як наш нехворощ, розрослась ген до самої вершини, а в траві розбігалися невеличкі рівчаки, густо втоптані чиймись лапами.

Що за сліди?

— Дивись, дивись!—закричав товариш.— Качки!

— Які качки?

— А он!

За купиною щось майнуло. Я поспішив туди, але нічого не побачив — тільки хитнулась зачеплена кимось трава.

Раптом угорі, за лобатим валуном, що не знаю яким дивом утримувався на цьому стрімкому гранітному підмурку, щось сильно загорланило — ніби заграло в очеретяну дудку.

— Та це ж пінгвіни!

Їх двоє стояло над нами. Білі груди, мов фалди фрака, крильця, голови увінчані золотавим чубчиком. Пінгвіни махали крильцями — вітали, значить, нас у своїй домівці.

Ще тут сила-силенна кроликів, тих ненажерливих кроликів, що на сусідньому острові повністю знищили відому кергеленську капусту, якою полярники рятувалися від цинги.

І все ж острів не назвеш мертвою землею. На ньому вирує своє особливе життя. Он біля води з кам'яних щілин виривається дим, смердить сіркою, а коли прикладеш руку, віє теплом... То вулканічні гази. І всюди б'ють гарячі джерела.

Вода в бухті, як у великому казані, щойно поставленому на вогонь. Унизу гаряча, зверху — прохолодніша. Але навіть зверху є місця, де вона, мов окріп,— риба сюди не запливає, хоч риба в кратері є у верхніх шарах води.

Та найцікавіше чекало нас на березі.

Росла, схилившись до води, як наша осока, гостролиста травиця.
Валялись металеві верші — хтось, видно, ловив омарів, якими славляться
тутешні води.

Біля підніжжя гори — поїдене іржею жерло старовинної гармати. Тут
же, поряд, руїни будинку.

На цей острів, як і на Амстердам, пірати заходили не раз.

Хоч морські довідники зазначають, що на Сен-Полі є хижка із
запасом одягу і харчів для тих, хто зазнає аварії, проте ми її не побачили.
Руїни. Запустіння.

Тут рідко хто буває, хіба що буря зажене поодиноких китобійців. І все
ж, певно, хтось бував, якщо лишилися сліди людського житла.

З почорнілих, зарослих мохом кам'яних брил перед нами поставала
історіями спустилися до берега. Вода в кратері була нерухома, як олово.
У дзвінкій тиші міжгір'я кожне слово відлунювало далеко й дзвінко.
Впаде камінець — луна підхоплює звук і множить стоголосо.

Прибережні скелі, куди навіть у повноводдя не дістають хвилі,
ряботіли викарбуваними на граніті написами. Ми тесаком зішкребли з
тих брил нарости. Прочитали. Про що вони, ці перші повернені до життя
слова? Хто розкриє таємницю чийогось життя?

Це не слова надгробків — це голос боротьби людини зі стихією.

Ось зізнання якогось Фаєкафа. Він потрапив на острів під час бурі. А
скільки прожив тут і чи вирвався з кам'яної пастки,— невідомо.

Напис за 1870 рік свідчив, що тут був ще один робінзок — Павло
Бонет.

Та найбільше нас зацікавив напис, що його надібали зовсім випадково, в останню годину перебування на Сен-Полі.

Трапилось це так. Володя Петраченко підійшов до води помити руки. Повертаючись, спіткнувся об кам'яну брилу, до половини залиту водою. Коли підвівся, помітив на камені викарбувані слова, що ледь проступали з-під моху.

— Ходи-но сюди! — гукнув.

Я наблизився.

Нас улсе давно кликали товариші, а ми заклопотано схилялись над гранітом. Літера за літерою відвойовували в давнини, виривали з полону забуття колене слово.

Граніт так поріс мохом, що його доводилось з силою обдряпувати. Та хоч як ревно беріг він таємницю, ми до неї все-таки докопались!

Нарешті прочитали: "Маров А. В. 1852 — 1857".

Отже, в минулому столітті на Сен-Полі побував наш співвітчизник. Хто він, як попав сюди, як прожив ті п'ять довгих самотніх років?

Минувшина мовчить — не розтуляє і, мабуть, ніколи не розтулить уст: ці загублені в океані острови з сивої давнини були й лишаються останньою гаванню для багатьох блу-качів, котрих спіткала катастрофа. Бо звідси немає вороття, принаймні для більшості.

Вийшовши з-під прикриття Сен-Полю, наш корабель відразу попав в обійми вітру. З півночі, із зони тропічних ураганів, і одночасно з сорокових ревучих широт насувався шторм. Його наближення відчувалося в усьому: в облозі хмар, у горах-хвилях, що обступили судно, в шаленому подиху

вітру, який сердито вив у снастях, холодними бризками жбурляючи в обличчя.

Ми просувалися на південь, у холодні антарктичні води.

Десь збоку, по правому борту, лежала група необжитих островів архіпелагу Крозе. Були вони біля самих воріт Антарктиди.

Суворі хвилі, посланці білого континенту, од віку до віку злостиво гризли їхні береги: стрімкі, гострошпилі скелі, неприступні бухточки, викинуті на берег рештки кораблів.

Як і Сен-Поль, ці суходоли — теж пристановище для потерпілих. І з островом Крозе пов'язана доля ще одного нашого співвітчизника — Роскова, мисливця на морських слонів.

Він жив тут на початку минулого століття.

Пожовклі аркушики його щоденника, який майже півтора століття пролежав на острові Східний,— його недавно знайшла серед руїн островної хижки французька експедиція,— розповіли...

Щоденник Роскова. "Це сталося 28 травня 1825 року. Під знаком нещасливої зірки вирушив я на шхуні "Пригода" з Порт-Луї, взявши курс до островів Крозе. Бажання довідатися, що то за суходоли, та надія добре заробити підбили мене на цю мандрівку.

Ми надумали висадитися на острови, щоб наповнити бочки жиром морських слонів. Судновласник М. Бланкі доручив керувати полюванням капітанові М. Фотерінгаму.

Команда складалася з шістнадцяти чоловік: французи, англійці, іспанці, португальці, голландці. То була мішанина, якої важко уникнути,

вербуючи екіпаж на судно в колоніях, де моряків обмаль і платня їм надто висока.

Увечері 4 липня, після важкого плавання ми побачили землю, а п'ятого стали на якір під ударами норд-весту біля острова Східний з архіпелагу Крозе.

Острів був покритий снігом, небо чорне, погрозово-лиховісне. Завивали шалені вітри. Негода тривала до 25 липня, себто протягом двадцяти днів, і ми не мали змоги висадитися на берег, щоб набрати води.

З 10 липня ми зменшили раціон води до одного кухля в день на людину, а 25-го всю воду було випито; тоді ми вирішили, поки погода не стала ще гіршою, послати на берег шлюпку.

Дев'ять чоловік повантажились, і ми незабаром із задоволенням побачили, як вони благополучно висадились на берег. Увечері вони не змогли поверну тис я — піднялася хвиля. До ночі наші якірні канати порвалися. Не гаючись ми напнули вітрила і опинились у відкритому морі.

29 липня. Після численних марних спроб підійти до землі ми з гіркотою зрозуміли, що заблудилися. Ніхто не знав, де шукати острів з людьми, які висадились на нього. Велетенська хвиля жбурнула нас на риф. Страшений удар трусонув шхуну. Грот-щогла впала за борт. Друга хвиля зірвала нас з рифу і віднесла на інший риф, за кабельтов од землі. Тоді судно розламалось, і кожен намагався якось урятуватись. Я кинувся у воду. Велика хвиля незабаром винесла мене на берег. Страшенна сила цієї хвилі так притисла мене до скелі, що я не міг дихати.

Опам'ятавшись, я озирнувся і помітив двох своїх товаришів по нещастю. Невдовзі я побачив інших членів екіпажу, їх винесло на суходіл.

Нашою першою турботою було збудувати дім з уламків судна. Для опалення використовували жир морських слонів, яких ми нищили ударами весел. Їх м'ясо нам спочатку здалося неїстівним. Та згодом ми жадібно накинулися на нього.

16 серпня. Сніг ішов цілий день. Зовсім не було чого їсти, ми наважилися вийти, щоб пошукати морських слонів. На жаль, побігавши піщаним берегом, повернулися додому, нічого не роздобувши. Мізерні рештки слонячого м'яса розділили між собою на сім частин, але не змогли втамувати голоду.

17 серпня. Погода така ж, як і напередодні. Певно, вона протримається кілька днів; ми вкрай знесилені... В пригніченому стані минула жахлива ніч з 16 на 17 серпня. Це була ніч скорботи, ніч гірких дум і запізненого каяття.

18 серпня. Ми прожили ще один день. Наш погляд блукає навколо халупи, але ми нічого не бачимо. Ми ослабли так, що четверо наших товаришів уже не можуть вийти з хатини.

19 серпня. Два товариші вже, здається, в агонії. Я відчуваю себе ще досить дужим, щоб піти на берег Достатку, який відкрив кілька тижнів тому, і повернутися назад із здобиччю.

Двоє товаришів погодилися супроводжувати мене і Фотерінгама туди. Та у нас не було взуття — довелося розрізати на шматки одну з шкур морських слонів, що прикривала дах нашої хижки, і замотати ними ноги. Отож ми й вирушили вчотирьох.

Близько шостої години дісталися берега Достатку, стонадцять разів ризикуючи провалитися в снігові замети біля підніжжя гори. Ми знайшли кілька морських слонів на піщаному березі і, забивши їх, розпалили велике багаття під навислою гірською скелею.

20 серпня. Наванталсившись м'ясом слонів і молодих альбатросів, ми пішли назад, у Долину загиблих кораблів. Повернувшись, застали трьох наших товаришів у тяжкому стані: вони не могли підвестися і підтримувати вогонь. На наші запитання відповідали невиразним бурмотінням. Жоден з них не хотів доторкнутися до м'яса. Нам довелося годувати їх силоміць...

30 листопада. Після дводенного походу по острову, повернувшись із розвідки, Фотерінгам і я застали наших супутників у великому збентеженні. Вони досварились і мало не вбили матроса-голландця. Португалець Сальвадор тяжко поранив його ножом у спину, голландець не міг поворухнути ні рукою, ні ногою. Причиною сварки, котра призвела до цієї кривавої бійки, як нам здалося, стала різанина англійців в Амбуані, на острові Ява, влаштована голландцями в минулому столітті. Саме це й викликало конфлікт. Почалося з того, що голандцеві дорікнули з цього приводу, а той відповів зухвалістю, звинувативши у конфлікті англійців і французів. Два французи у відповідь на це схопили палиці і побили голландця. А португалець увійшов у такий раж, що вдарив його ножом у спину. Ми різко засудили цей нелюдський вчинок і заявили, що віднині не хочемо з ними жити під одним дахом.

...Після п'ятнадцяти місяців перебування на острові ми пересвідчилися, що нас ніщо не врятує. Тоді я надумав збудувати човна. Тільки Фотерінгам і Луї Кремон підтримали мене. Ми вирішили вийти на човні в море з надією зустріти якесь судно або, дотримуючись курсу по зорях, дістатися до якогось суходолу.

15 грудня. Будівництво човна закінчено. Довжина його — шістнадцять футів, ширина — шість; палубу щільно встелили шкурами морських слонів, поставили щоглу з вітрилом. Парус ми теж зробили зі шкур молодих морських слонів, він досить гнучкий. Водночас закінчуємо готувати харчові припаси для нашого плавання.

21 грудня. Фотерінгам вийшов з халупи і за кілька хвилин повернувся, несамовито викрикуючи щось незрозуміле. На мої запитання він не

відповідав, тільки розмахував руками і продовжував щось вигукувати. Я подумав, що він збожеволів. Жестами він дав зрозуміти, щоб я вийшов з хатини. Я побіг слідом за ним і побачив корабель, що наближався до острова. Господи, він був не далі як за три милі!"

Цей корабель, що випадково зайшов на

архіпелаг Крозе, і врятував Роскова та його побратимів.

Після п'ятнадцятимісячного перебування на безлюдному острові вони знову повернулися на Маврікій, у Порт-Луї.

...Корабель наш усе далі й далі просувався на південь. В обличчя дихав холод суворої Антарктиди.